स्वच्छ भारत अभियान(ग्रामीण)टप्पा २
ग्रामपंचायतीमध्ये वैयक्तिक तसेच सार्वजनिक स्तरावर घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनबाबत मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांकः स्वभामि २०२०/प्र.क्र.११६ /पापु १६
मंत्रालय, ७ वा मजला, जी.टी. रूग्णालय संकुल,
लोकमान्य टिळक मार्ग, मुंबई- ४०० ००१.
दिनांक : २८ ऑक्टोबर,२०२०.

वाचा-

१) शासन निर्णय क्रमांकः स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२, बाबत केंद्र शासनाच्या माहे जुलै २०२० च्या मार्गदर्शक सूचना.
२) शासन निर्णय क्रमांकः स्वभामि २०१९/प्र.क्र.१४१/पापु १६, दिनांक १९ जुलै,२०१९.
३) शासन निर्णय क्रमांकः जजमि २०१९/प्र.क्र.१३८ /पापु-१०(०७) दि.०४.०९.२०२०

ग्रामीण भागातील जीवनमानाचा दर्जा सुधारण्याच्या दृष्टीने, वैयक्तिक स्वच्छता, वैयक्तिक शौचालय, सार्वजनिक शौचालय, शाळा व अंगणवाडीमध्ये शौचालयाची सुविधा, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन, इत्यादी घटकांची अंमलबजावणी केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-१ अंतर्गत करण्यात आली आहे. त्यानुसार राज्यातील ग्रामीण भागातील सर्व ग्रामपंचायती विहित प्रक्रियेद्वारे हागणदारीमुक्त करण्यात आल्या आहेत. वरील घटकांमध्ये शाश्वतता राखण्यासाठी संदर्भाधीन क्रमांक १ अन्वये स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ ची अंमलबजावणी करण्याच्या सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनांनुसार स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) टप्पा - २ अंतर्गत राज्याच्या ग्रामीण भागातील घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनाबाबत नवीन निकष व नविन मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करणे आवश्यक आहे.

उपरोक्त नमूद केलेली वस्तुस्थिती विचारात घेता, संदर्भाधीन क्रमांक २ येथील, शासन निर्णयातील सुचना अधिक्रमित करून हागणदारीमुक्त झालेल्या ग्रामपंचायतीमध्ये वैयक्तिक तसेच

सार्वजनिक स्तरावर घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्प राबविणेबाबत पुढीलप्रमाणे सुचना देण्यात येत आहेत:-

घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन म्हणजे ग्रामीण भागातील घनकचरा व सांडपाणी एकत्र गोळा करून, त्याचे निश्चित केलेल्या ठिकाणी एकत्र विकेंद्रीत आणि केंद्रीत (सोयीनुसार) प्रक्रिया करणेकामी वहन करणे, पुर्नचक्रिकरण, शुद्धीकरण व दोन्ही कच-यांची शास्त्रोक्त पद्धतीने व्यवस्थापन करणे /विल्हेवाट लावणे होय. घनकचरा म्हणजे कोणत्याही मानवी समुदायात घरगुती, सार्वजनिक व व्यापारी कामकाजातून काही घनपदार्थ निरूपयोगी म्हणून बाजूला काढले जातात, प्रत्यक्षात ते पदार्थ उपयोगी असले तरी त्यावेळच्या विशिष्ठ कामानंतर निरूपयोगी ठरतात. (मानवी तथा प्राण्यांच्या मलमुत्राशिवाय) सांडपाणी म्हणजे कोणत्याही मानवी समुदायात घरगुती, सार्वजनिक व व्यापारी कामकाजातून काही निरूपयोगी द्रवपदार्थ जसे स्नानगृहातील आंघोळीचे, कपडे धुतलेले पाणी, स्वंयपाक घरातील भांडी धुतलेले, हात धुतलेले अन्नकण मिश्रीत पाणी, औद्योगिक प्रक्रियेतून निर्माण झालेले पाणी [मलमुत्र विरहित सांडपाणी (ग्रे वॅाटर)], तसेच सेप्टीक टँक मधील वाहून जाणारे मलमिश्रीत पाणी व मानवी मुत्र [मलमुत्र मिश्रीत सांडपाणी (सिवेज किंवा ब्लॅक वॅाटर)].

२. या शासन परिपत्रकामध्ये नमूद केलेल्या विविध घटक व उपांगाचा अर्थ, केंद्र शासनाच्या जुलै, २०२० मध्ये निर्गमित केलेल्या सूचनांप्रमाणे घेण्यात यावा.

३. विषयाधीन घटकासाठी, लोकसंख्या आधारित अर्थसहाय्य अनुज्ञेय असून, केंद्र व राज्याच्या अर्थसहाय्याचा हिस्सा केन्द्र शासनाने लागू केलेल्या विविध बंधनकारक वजावटी कपात केल्यानंतर, ६०: ४० या प्रमाणात आहे. यामध्ये लाभार्थी ग्रामपंचायतीचा हिस्सा निरंक आहे. याकरिता अनुज्ञेय अनुदानाचा तपशिल परिशिष्ठासोबतच्या **प्रपत्र** "ब" व "क" मध्ये नमूद करण्यात आला आहे.

३.१ केन्द्र शासनाने माहे जुलै, २०२० च्या मार्गदर्शक सूचनान्वये, या टप्यात घ्यावयाच्या काही कामाकरीता १५ वा वित्त आयोगाच्या ग्रामपंचायतीना मिळणारा निधी, नरेगा व इतर निधी स्त्रोतांच्या कृतीसंगमातून घ्यावयाचा आहे. लागू केलेले उपांगनिहाय / बाबवार वित्त स्त्रोत कृतिसंगम (Convergence) तपशिल परिशिष्ठासोबतच्या विवरणपत्र "ड" मध्ये नमूद करण्यात आला आहे.

४. गाव निवडीचे निकष:-

४.१ ग्राम स्तरीय उपांगासाठी निकष (घनकचरा व्यवस्थापन व ग्रे वॅाटर मॅनेजमेन्ट):-

i) केंद्र शासनाच्या जुलै, २०२० च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार ग्रामपंचायत हागणदारीमुक्त म्हणून घोषित केलेली असावी व स्वच्छ भारत अभियान ग्रामीण टप्पा-२ मधील सदर प्रकल्प राबविण्यासाठी सदर गावाचा वार्षिक अंमलबजावणी आराखड्यामध्ये (AIP) समावेश असावा. सदर

गावाचा वार्षिक अंमलबजावणी आराखड्यामध्ये (AIP) समावेश असल्याची खातरजमा गटविकास अधिकारी यांनी करावी.

ii) नदी काठच्या वा जलाशयाच्या काठावरील गावांना प्रथम प्राधान्य द्यावे. तदनंतर मोठया लोकसंख्येच्या गावांना प्राधान्य द्यावे.

iii) प्रकल्प राबविण्यासाठी आराखड्यामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे ग्रामपंचायतींकडे स्वतःच्या मालकीची वा शासकीय जागा असावी.

iv) केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार निर्मित प्रकल्पाची दैनंदिन देखभाल व दुरूस्ती शाश्वतपणे करण्यात येईल तसेच त्याच्या देखभाल व दुरूस्तीसह अनुषंगिक खर्च, संबधित ग्रामपंचायतीकडून स्वनिधीमधून करण्यात येईल, याबाबतच्या ठरावासह ग्रामपंचायतीने हमीपत्र उपलब्ध करून देणे. संबंधित गट विकास अधिकाऱ्यांने याबाबीची पुर्तता होईल याची खात्री करावी.

v) ग्रामपंचायतीने शाश्वत स्वच्छता आराखडा तयार करून, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांना सादर केलेला असावा व आराखड्यामधील (Sustainable Sanitation Plan) बाबींची पूर्तता होईल, याबाबतचे हमीपत्र ग्रामपंचायतीने द्यावे.

vi) ग्रामपंचायतीमधील ज्या गावासाठी, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्प राबवावयाचा आहे, अशा गावामध्ये, मागील ५ वर्षामध्ये, निर्मल भारत अभियान वा स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) या योजनांमधून, स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदानाच्या मर्यादेपर्यंत प्रकल्प राबविण्यात आलेला नसावा.

४.२ जिल्हा स्तरीय उपांगासाठी निकष (प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन [फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधन करीता) :-

i) जिल्ह्यातील सर्व ग्रामपंचायती हागणदारीमुक्त म्हणून घोषित केलेल्या असाव्यात व सदर प्रकल्प राबविण्यासाठी सदर जिल्हा स्तरीय उपांगांचा वार्षिक अंमलबजावणी आराखड्यामध्ये (AIP) समावेश असावा.

ii) **प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन [फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधनसाठी** प्रकल्प राबविण्यासाठी जिल्हापरिषदेकडे जिल्हा परिषदेच्या मालकीची वा शासकीय जागा असावी. ग्राम पंचायतीची जागा उपलब्ध असल्यास, प्रकल्पासाठी जागा देण्याबाबतचे, ग्राम पंचायतीचे हमीपत्र घ्यावे.

iii) केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार, प्रकल्पाची दैनंदिन देखभाल व दुरूस्ती शाश्वतपणे करण्यात येईल व त्यांची देखभाल व दुरूस्तीसह अनुषंगिक खर्च, संबधित जिल्हापरिषदेने

स्वनिधीमधून करण्यात येईल, याबाबतच्या ठरावासह जिल्हा परिषदेने हमीपत्र उपलब्ध करून देणे.

iv) जिल्हापरिषदेने **प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन [फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधन**साठी, मागील ५ वर्षामध्ये, निर्मल भारत अभियान वा स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) या योजनांमधून, स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदानाच्या मर्यादेपर्यंत प्रकल्प राबविण्यात आलेला नसावा. प्रकल्प राबविण्यात आला असल्यास व अनुदान मर्यादा शिल्लक असल्यास त्या मर्यादेतच या योजनेतून प्रकल्प घेता येईल.

५. कार्यपध्दती:-

५.१ ग्रामस्तरिय उपांगाकरीता (घनकचरा व्यवस्थापन व ग्रे वॉटर मॅनेजमेन्ट)

i) संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनांमधील परिच्छेद क्रमाक १४.१ मधील तरतुदीनुसार, राबवावयाच्या प्रकल्पाचा संबधित ग्रामपंचायतीच्या तपशिलासह, लोकसहभागावर आधारित सन २०२०-२१ ते सन २०२४-२५ या कालावधीतील प्रत्येक वित्तीय वर्षाकरिता प्रचलित पद्धतीनुसार गावनिहाय आराखडा तयार करून, ग्रामपंचायतीने केन्द्र शासनाच्या आयएमआयएस या संकेतस्थळावर गावनिहाय आराखडयाची माहिती भरावी. (संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनांमधील परिच्छेद क्रमांक ९.१)

ii) उपरोक्त परिच्छेद ४.१ मध्ये नमूद निकषांची पुर्तता करणा-या ग्रामपंचायतीस, सोबतच्या विवरणपत्र-अ प्रमाणे ग्रामसभेच्या विहित ठरावासह, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती, यांचेकडे गावनिहाय स्वतंत्र अर्ज करता येईल. स्वच्छ भारत अभियान (ग्रा.) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदाना पेक्षा कमी रक्कमेची कामे पुर्ण केली असल्यास, फरकाच्या रक्कमेसाठी कामे करण्यास ग्रामपंचायतीना विवरणपत्र-अ प्रमाणे अर्ज करता येईल.

iii) संबधित गट विकास अधिकारी, पंचायतसमिती यांनी प्राप्त अर्जांची वरील अनुक्रमाक ४.१ मध्ये नमूद केलेल्या निकषानुसार छाननी करावी व पात्र प्रस्तावाच्या अनुषंगाने, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग, जिल्हा परिषद, यांनी कृतीसंगम (Convergence) निहाय निधीची विगतवारी नमूद करून, सविस्तर अंदाजपत्रके तयार करण्यात यावे.

iv) अंदाजपत्रक व आराखडयास ग्रामसभेची मान्यता घेवून, ग्रामसभा ठरावासह प्रस्ताव, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, पंचायत समिती यांनी गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांचेकडे सादर करावा. गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांनी सदर प्रस्ताव तांत्रिक मान्यतेसाठी कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद, यांना सादर करावेत. कार्यकारी अभियंता,

ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद, यांनी प्रस्तावास तांत्रिक मान्यता देऊन, प्रस्ताव पुढील कार्यवाहीसाठी, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद, यांना सादर करावेत. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी जिल्हा स्तरावर प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांची छाननी करून, पात्र प्रस्ताव प्रशासकीय मान्यतेकरिता मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्याकडे सादर करावेत. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी तपासणीअंती प्रस्तावास प्रशासकीय मान्यता देण्याची कार्यवाही करावी.

v) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी प्रकल्पासाठी अंदाजित खर्च, अतिरिक्त इतर स्त्रोताद्वारे उपलब्ध निधी, प्रकल्पांतर्गत करावयाच्या कामांचे थोडक्यात विवरण यासह, निधी मागणी प्रस्ताव, लेखाधिकारी, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांच्याकडे पाठवावेत. निधी मागणी प्रस्तावात, जिल्हापरिषदांकडे स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत शिल्लक असलेला निधी नमूद करावा.

vi) सदर प्रस्तावांची लेखाधिकारी, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांनी छाननी करून, प्रस्ताव अभिप्रायासह शासनास (पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग) सादर करावा. निधीची उपलब्धतता विचारात घेवून, शासन स्तरावरून मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना निधी वितरित करण्यात येईल. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्या स्तरावरून, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांना निधी वितरित करावा. जिल्हापरिषदांकडे निधी उपलब्ध असला तरी शासनास नमूद माहितीसह प्रस्ताव सादर करणे आवश्यक आहे.

vii) उपरोक्तनुसार शासनाकडून मान्यता प्रदान केल्यानंतर, जिल्हा परिषद लेखा संहितेमधील विहित कार्यपद्धती अवलंबून कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, जिल्हा परिषद यांनी निविदा प्रपत्र तयार करून, त्यास मान्यता प्रदान करून, शासकीय विहीत पध्दती पाळून निविदा बोलावून व जिल्हा पाणी व स्वच्छता समितीची मान्यता घेऊन कार्यादेश द्यावेत व प्रकल्पाची कामे विहित कालमर्यादेमध्ये पूर्णत्वास न्यावीत. प्रगतीपथावरील कामांच्या गुणवत्तेच्या अनुषंगाने कामाचे मोजमाप पुस्तिकेमध्ये (Measurement Book) नोंद करावी. प्रकल्पाचे कार्यारंभ आदेश निर्गमित केल्यानंतर, प्रकल्प वित्तीय वर्षात पूर्ण करण्याची जबाबदारी, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती व उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा उप विभाग, जिल्हा परिषद यांची राहील.

viii) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी, मान्यता प्राप्त प्रकल्प, विहित कालावधीमध्ये कार्यान्वित होतील, याद्दष्टीने प्रकल्पांचा जिल्हा पाणी व स्वच्छता समितीने त्रैमासिक आढावा घेवून, गटविकास अधिकारी यांच्या कामकाजावर नियंत्रण ठेवावे, सनियंत्रण करावे व प्रकल्पाची माहिती MIS वर नोंदविण्यात आली आहे याची खातरजमा करुन प्रकल्पांच्या प्रगतीचा अहवाल, प्रत्येक महिन्यास पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागास सादर करावा

ix) प्रकल्प अंमलबजावणी दरम्यान कामाची तपासणी, त्रयस्थ यंत्रणा म्हणून, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मीत्रा -नाशिक, नीरी-नागपूर, उन्नत महाराष्ट्र अभियानामध्ये सहभागी संस्था, शासकीय अभियांत्रिकी महाविद्यालय यांच्याकडून उपअभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग, जिल्हा परिषद यांनी करून घ्यावी व उपस्थित केलेल्या शेऱ्यांची पूर्तता करावी. त्रयस्थ यंत्रणाद्वारे करावयाच्या कामाच्या तपासणीसाठी, त्या कामाच्या प्रत्यक्ष किंमतीच्या रकमेच्या ०.५०% एवढी रक्कम तपासणी शुल्क म्हणून अनुज्ञेय राहिल. याकरिता आवश्यक तरतूद अंदाजपत्रकामध्ये अंतर्भूत करावी.

x) प्रकल्पातंर्गत झालेल्या कामाची आणि खर्चाची नोंद, जिल्ह्याच्या सनियंत्रण व मूल्यमापन तज्ञ (Monitoring & Evaluation Specialist) यांच्या सहाय्याने करावे. घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पाची माहिती, आर्थिक व भौतिक प्रगती, स्वच्छ भारत मिशन (ग्रा.) च्या IMIS (INTEGRATED MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM) तसेच जलस्वराज्य प्रकल्प अंतर्गत तयार करण्यात आलेल्या Monitoring & Evaluation Software वर नोंदविण्याची जबाबदारी, घनकचरा व सांडपाणी सल्लागार यांची राहील. याअनुषंगाने, घनकचरा व सांडपाणी सल्लागार यांना प्रकल्पासंदर्भात आवश्यक माहिती (DATA) उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग, जिल्हा परिषद यांची राहील.

xi) प्रकल्प कामांच्या उपांगांचा जमा खर्च व त्यानुसार उपयोगिता प्रमाणपत्र (Utilisation Certificate) लेखाधिकारी, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांचेकडे सादर करण्याची जबाबदारी जिल्हा पाणी व स्वछता समिती अंतर्गत लेखाधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहील.

xii) संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील केंद्र शासनाच्या माहे जुलै, २०२० च्या मार्गदर्शक सूचनांतील निर्देशानुसार, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पाअंतर्गत सार्वजनिक स्तरावर गावासाठी कार्यान्वित करण्यात आलेल्या, विविध उपांगाचे जिल्ह्याच्या सनियंत्रण व मुल्यमापन तथा माहिती व्यवस्थापन प्रणाली तज्ञ यांनी, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी, (पाणी व स्वच्छता) जिल्हा परिषद यांच्या मान्यतेने, SBM PHASE II मोबाईल ॲप्लिकेशन द्वारे GEO-TAGGING करावे. GEO--TAGGING केल्यानंतरच या प्रकल्पाकरिता अनुज्ञेय असलेल्या निधीपैकी शिल्लक असलेल्या निधीचे भूगतान करण्यात यावे. या प्रक्रियेत स्वच्छाग्रहींना आवश्यक प्रशिक्षण देवून, सहभागी करण्यात यावे.

xiii) प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर, उपांगनिहाय सविस्तर माहितीदर्शक फलक गावाच्या दर्शनी भागात तसेच प्रकल्प पूर्ण केलेल्या ठिकाणी लावावेत. सदर फलकांचे SBM PHASE II मोबाईल ॲप्लिकेशन द्वारे GEO TAGGING करण्यात यावे.

xiv) प्रत्यक्षात करण्यात आलेल्या कामांची अदायगी करण्यासाठीची देयके, संबधित उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, उप विभाग, जिल्हा परिषद यांनी, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती

यांच्याकडे सादर करावीत. त्यानुसार गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांनी संबधित ग्रामपंचायतीस निधी वितरित करावा.

xv) प्रकल्पाची कामे समाधानकारक पुर्ण झाल्याबाबत, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, उप विभाग, जिल्हा परिषद यांनी, प्रमाणपत्र सादर केल्यानंतर, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी, प्रकल्प संबधित ग्रामपंचायतीस हस्तातंरीत करण्याबाबतचे आदेश तात्काळ निर्गमित करावेत. हस्तांतरीत प्रकल्पांची देखभाल दुरुस्ती व चालवण्याची जबाबदारी ग्रामपंचायतीची राहील.

५.२ जिल्हास्तरिय उपांगाकरीता (प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन[फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधन)

i) येथे उपरोक्त परिच्छेद- ५.१ (I) येथील संबंधित तरतूदी लागू राहतील.

ii) जिल्ह्यातील कचऱ्याची उपलब्धता, गौशाळा तथा शेती उत्पादनातील व अन्य प्रक्रियायोग्य कचरा लक्षात घेवून, प्लास्टीक वेस्ट साठी (तालूका स्तरीय प्लांट) व गोबरधन तथा फिकलस्लज मॅनंजमेन्ट साठी (जिल्हा स्तरिय प्रक्रिया प्लाटची) उभारणी, केन्द्र शासनाचे मार्गदर्शक सूचनेनुसार प्रस्तावित करून, त्याची अमलबजावणी करावी. स्वच्छ भारत मिशन (ग्रा.) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदाना पेक्षा कमी रक्कमेची कामे, जिल्ह्यामध्ये स्वच्छ भारत मिशन (ग्रा) अंतर्गत पुर्ण केली असल्यास, फरकाच्या रक्कमेसाठी कामे प्रस्तावित करता येईल.

iii) a) उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग (मुख्यालय) जिल्हा परिषद, यांच्या तांत्रिक सल्ल्यानुसार, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी **मैला व्यवस्थापन** [Fecal Sludge Management] **व गोबरधन अंमलबजावणीसाठी जिल्हास्तरीय प्लांट प्रस्तावित करुन, त्याची अंमलबजावणी केन्द्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार करावी.** उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग (मुख्यालय) जिल्हा परिषद, यांनी कृतीसंगम (Convergence) निहाय निधीची विगतवारी नमूद करून, सविस्तर अंदाजपत्रके तयार करावीत.

iii) b) उप अभियंता, **प्लास्टिक** वेस्ट मॅनेजमेंट करीता तालुक्यास्तरीय एकत्रिकरण व साठवण व्यवस्था करुन,अनुषंगिक मनुष्यबळ (तालुकास्तरीय) नमुद करुन एकत्रित **प्लास्टिक** कचरा केंद्र सरकारच्या संदर्भ-अधिक सुचनांनुसार पुर्नचक्रण, पुर्नवापर अथवा नष्ट करण्यादुष्टीने केंद्र सरकारच्या संदर्भिय सुचनांनुसार पुर्नचक्रण, पुर्नवापर अथवा नष्ट करण्यादुष्टीने प्रक्रिया/योजना प्रस्तावित करावी.

iv) अंदाजपत्रक व आराखडयास जिल्हा पाणी व स्वच्छता समितीची मान्यता घेवून, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, पंचायत समिती यांनी सदर प्रस्ताव तांत्रिक मान्यतेसाठी कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद, यांना सादर करावेत. कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद, यांनी प्रस्तावास तांत्रिक मान्यता देऊन, प्रस्ताव पुढील कार्यवाहीसाठी,

उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद, यांना सादर करावेत. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी जिल्हा स्तरावर प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांची छाननी करून, पात्र प्रस्ताव प्रशासकीय मान्यतेकरिता मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्याकडे सादर करावेत. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी तपासणीअंती प्रस्तावास प्रशासकीय मान्यता देण्याची कार्यवाही करावी. प्रशासकीय मान्यताप्राप्त ग्रामपंचायतीचे नाव, ग्रामपंचायतीमधील लोकसंख्या, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पासाठी अंदाजित खर्च, अतिरिक्त इतर स्त्रोताद्वारे उपलब्ध निधी, प्रकल्पांतर्गत करावयाच्या कामांचे थोडक्यात विवरण यासह, निधी मागणी नोंदविण्यासाठी एकत्रित प्रस्ताव, लेखाधिकारी,राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांच्याकडे सादर करावेत. लेखाधिकारी,राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांनी सदरहू प्रस्तावांची छाननी करून, त्यांच्या अभिप्रायासह, प्रस्ताव पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाकडे सादर करावा. जिल्हा परिषदांकडे स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत निधी शिल्लक असला तरी, उपरोक्तनुसार प्रस्ताव शासनास सादर करणे आवश्यक आहे. शासनास प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर, निधीची उपलब्धतता विचारात घेवून, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना थेट शासन स्तरावरून निधी वितरित करण्यात येईल.

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी मंजूर केलेले प्रकल्प, विहित कालावधीमध्ये कार्यान्वित होतील, याद्दष्टीने प्रकल्पांचा मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी वेळोवेळी आढावा घेवून, सनियंत्रण करावे. तसेच, प्रकल्पांच्या प्रगतीचा अहवाल, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागास सादर करावा.

उपरोक्तनुसार शासनाकडून मान्यता प्रदान केल्यानंतर, जिल्हा परिषद लेखा संहितेमधील विहित कार्यपद्धती अवलंबून, कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग (मुख्यालय) जिल्हा परिषद, यांनी निविदा प्रपत्र तयार करून, त्यास जिल्हा पाणी व स्वच्छता समितीची घेऊन मान्यता प्रदान करून, प्रकल्पाची कामे विहित कालमर्यादेमध्ये पूर्णत्वास न्यावीत व प्रगतीपथावरील कामांच्या गुणवत्तेच्या अनुषंगाने, कामांची मोजमाप पुस्तिकेमध्ये (MEASUREMENT BOOK) नोंद करावी. प्रकल्पाचे कार्यारंभ आदेश निर्गमित केल्यानंतर, प्रकल्प वित्तीय वर्षात पूर्ण करण्याची जबाबदारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद व कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग (मुख्यालय) जिल्हा परिषद यांची राहील. कोणत्याही परिस्थितीत कामाचे तुकडे न पाडता अंदाजपत्रकिय किंमतीच्या अनुषंगाने स्वभामि-२ व कृतिसंगमाच्या तरतुदींच्या अनुज्ञेयतेची, निधी उपलब्धतेची खातरजमा करावी व त्यानंतरच प्रस्तावानां मान्यता प्रदान करावी जेणेकरुन निधी उपलब्धते अभावी प्रस्तावित कामे अपूर्ण राहणार नाहीत.

v) प्रत्यक्षात करण्यात आलेल्या कामांची अदायगी करण्यासाठीची देयके, संबंधित उप अभियंता, ग्रामीण पुरवठा उप विभाग, (मुख्यालय) उप विभाग, जिल्हा परिषद, यांनी कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पुरवठा विभाग जिल्हा परिषद यांच्याकडे सादर करावीत. त्यानुसार कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद यांनी संबधित यंत्रणाना निधी अदायगी करावी.

vi) प्रकल्पाची कामे समाधानकारक पुर्ण झाल्याबाबत, उप अभियंता, ग्रामीण पुरवठा उप विभाग (मुख्यालय), जिल्हा परिषद, यांनी प्रमाणपत्र सादर केल्यानंतर, प्रकल्पाची दैनंदिन देखभाल व दुरूस्ती गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांच्या मान्यतेने करावी.

vii) उपरोक्त क्रमांक ५.१.v ते ५.१.xiii येथे नमूद केलेले मुद्दे, जिल्हा स्तरिय कार्यपद्धतीकरिता लागू राहतील.

६.१ घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन- ठळक वैशिष्ट्ये:-

i) प्रकल्पांचे परिक्षण, विकास व अंमलबजावणी करण्यासाठी, जिल्हा स्तरावरनिवड झालेल्या व्यावसायिक संस्था/स्वयंसेवी संस्था यांचे सहाय्य घेता येईल. जिल्हा परिषदेने त्यांच्या गरजेनुसार, एक्सप्रेशन ऑफ इंटरेस्ट पद्धतीने जिल्ह्यासाठी व्यावसायिक संस्था/स्वंयसेवी संस्था यांचे एम्पॅनेलमेंट करावे. एम्पॅनेलमेंट व्यावसायिक संस्था/स्वंयसेवी संस्था यांनी सर्वेक्षण करणे, अंदाजपत्रकीय प्रस्ताव तयार करणे, आराखडे तयार करणे, पर्यवेक्षण करणे व तांत्रिक सल्ला/सहाय्य प्रदान करणे याबाबीकरिता, ग्रामस्तरिय घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनाकरिता तसेच जिल्हा स्तरिय **प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन[फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधन**करिता प्रत्येकी अनुज्ञेय असलेल्या निधीच्या ५% किंवा रूपये १,००,०००/- (रूपये एक लक्ष फक्त) यापैकी जी कमी असेल त्या रकमेच्या मर्यादेपर्यंत,[तथापि सदरची रक्कम रूपये १,००,०००/- (रूपये एक लक्ष फक्त) पेक्षा जास्त नसावी] व्यावसायिक संस्था/स्वंयसेवी संस्था यांना शुल्क म्हणून अनुज्ञेय राहिल. (संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमधील परिच्छेद क्रमांक १५.२० नुसार) उपरोक्त ५% किंवा रूपये १,००,०००/- (रूपये १.०० लक्ष फक्त) यापैकी जे कमी असेल त्या रकमेची तरतूद, प्रकल्पाच्या अंदाजपत्रकामध्ये अंतर्भूत करावी. सदर रक्कम अंदाजपत्रकामध्ये समाविष्ठ नसल्यास, रक्कम अनुज्ञेय असणार नाही.

घनकचरा, सांडपाणी, प्लास्टीक, गोबरधन व मल व्यवस्थापन याकरीता वापरावयाची तंत्रज्ञाने याबाबत विवेचन व करावयाची कामे या संदर्भातील उल्लेख, संदर्भ क्रं १ येथील मार्गदर्शक सूचनामध्ये करण्यात आला आहे, त्याचे तंतोतंत पालन करावे.

ii) जिल्हा स्तरावरील जिल्हा पाणी व स्वच्छता कक्षाने, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली, जिल्हा वार्षिक कृती आराखडयातील (District AAP-Annual Action Plan) बाबी लक्षात घेवून, क्षमता बांधणी आराखडा तयार करावा. क्षमता बांधणी आराखडयाची जिल्हा स्तरावर

अंमलबजावणी करण्याची तसेच प्रशिक्षण देण्याची जबाबदारी जिल्हा परिषदेमधील मनुष्यबळविकास सल्लागार, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन सल्लागार यांची राहील. यासर्व बाबींचे सनियंत्रण करण्याची व राज्यस्तरीयं प्रशिक्षण देण्याची जबाबदारी, प्रकल्प संचालक (स्वच्छ भारत मिशन) राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांची राहील. सदरचे प्रशिक्षण, ग्रामीण पाणी पुरवठा कक्षाचे,उप अभियंता/शाखा अभियंता/ कनिष्ठ अभियंता, विस्तार अधिकारी (पंचायत), सरपंच/उपसरपंच/ ग्रामसेवक/ग्रामपंचायत सदस्य/ग्रामस्तरीय पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे सदस्य/ ग्रामपंचायतीचे पाणी पुरवठा कर्मचारी/ सफाई कर्मचारी, स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत, कार्यरत असणारे सर्व सल्लागार तसेच स्वच्छाग्रही/जलसुरक्षक यांना देण्यात यावे. याकरिता येणारा खर्च, स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत मनुष्यबळ विकास संसाधन (HRD-HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT) या लेखाशिर्षाखाली मंजूर असलेल्या निधीमधून करण्यात यावा. (संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमधील परिच्छेद क्रमांक १५.१).

III) प्रशिक्षणामध्ये, ग्रामपंचायतीमधील शाश्वत स्वच्छता आराखडा व लोकसहभागीय पध्दतीने कृती आराखडा तयार करणे, नवीन कुटुंबाला शौचालये उपलब्ध राहतील या अनुषंगाने करावयाची कार्यवाही, सामायिक शौचालय, शौचालयाची देखभाल दुरुस्ती घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन, संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पांतर्गत जबाबदाऱ्या व कर्तव्ये, प्रकल्पाची प्रभावी अंमलबजावणी, प्रकल्पासंबंधी तांत्रिक बाबींचे मार्गदर्शन, प्रकल्पाची शाश्वत देखभाल व दुरुस्ती, या मुद्यांचा समावेश असावा.

IV) या प्रकल्पाच्या अनुषंगाने जनजागृती करावयाच्या माहिती व प्रचार प्रसिद्धी कार्यक्रमामध्ये संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमधील नमूद मुद्यांचा अंतर्भाव असावा. यासर्व बाबींचे सनियंत्रण करण्याची जबाबदारी राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर यांची राहील. घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनाच्या जनजागृती, प्रचार व प्रसिद्धी साठी येणारा खर्च स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत माहिती, शिक्षण व संवाद (Information Education & Communication) या लेखाशिर्षाखाली मंजूर असलेल्या निधीमधून करावा. (संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनांमधील परिच्छेद क्र. ९.१)

६.२ प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन[फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधन:-

प्लास्टीक, गोबरधन व मल व्यवस्थापन याकरीता वापरावयाची तंत्रज्ञाने याबाबत विवेचन व करावयाची कामे या संदर्भातील उल्लेख, संदर्भ क्रं १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमध्ये करण्यात आला आहे. त्याचे तंतोतंत पालन करावे.

जिल्हयासाठी जिल्ह्याच्या भौगोलिक परिस्थीतीनुरूप घनकचरा, सांडपाणी, **प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट, मैला व्यवस्थापन [फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] व गोबरधनसाठी** वापरावयाच्या विविध

तंत्रज्ञाना बाबत, केन्द्र शासनाने मार्गदर्शक सुचनानुसार दिलेल्या सुचनेनुसार, जिल्हयास किफायतशीर तथा दैनंदिन देखभालीस किमान खर्चाचे विविध तंत्रज्ञानांचा वापरण्यास मुभा असेल.

७. अंदाजपत्रक आराखडा :-

७.१ घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन :-

अ) सध्या अस्तित्वात असलेल्या घरगुती, वैयक्तिक अथवा सार्वजनिक अशा सर्व स्तरावरील उपाययोजना, प्रकल्प व्यवस्थापनासाठी, तंत्रज्ञान किमान खर्चाचे व दैनंदिन देखभाल दृष्टीने किमान खर्चिक असणारी तंत्रज्ञाने यांचा समावेश करताना, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, जिल्हा परिषद यांनी संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचना विचारात घेण्यात याव्यात. आराखडयामध्ये तंत्रज्ञाने प्रस्तावित करण्याकरिता, ग्रामपंचायतीचा शाश्वत स्वच्छता आराखडा, संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमध्ये नमूद केलेली तंत्रज्ञाने, महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग आणि युनिसेफ, मुंबई यांनी वितरीत केलेल्या **"लोकाधारीत घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन कार्यक्रमासाठी सहभागी नियोजन पुस्तिका" तसेच** केंद्र शासनाच्या https://jalshakti.ddws.gov.in संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या SLWM Handbook/ Fecal Sludge Management/Grey Water Management/Black Water Management व इतर अनुषंगिक पुस्तके/ मार्गदर्शक सुचना, तसेच, https://water.maharashtra.gov.in व www.wsso.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या डॉ. सु. वि. मापूस्कर यांचेद्वारा प्रकाशित घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन संदर्भातील पुस्तिकेचा आधार घेण्यात यावा.

स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा २ मध्ये कुटुंबस्तरावरील उपाययोजना अनुज्ञेय नसल्या तरी, सदर उपाययोजना इतर कृतीसंगमातून (Convergence) घ्यावयाच्या असल्याने, त्यासाठी लागणा-या इतर स्त्रोतामधील उपलब्ध असलेल्या निधीची माहिती, अंदाजपत्रक आराखड्यामध्ये नमूद करावी.

स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत घनकचरा वाहतुकीसाठी, मोटार वाहनाच्या (Motorised Vehicle) खरेदीबाबत अनुज्ञेयता नसल्याने, याबाबीचा समावेश अंदाजपत्रकामध्ये करण्यात येवू नये. मात्र तीन चाकी सायकलरिक्षा (TriCycle Rickshaw) वा बॅटरीवर चालणारी तीन चाकी सायकलरिक्षा (Batter Operated TriCycle Rickshaw) शासनाने निर्धारित केलेले खरेदी निकष पाळून व विहित पद्धती अनुसरून खरेदी करता येईल. याप्रमाणे स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) मधून सर्वसाधारणपणे २५०० लोकसंख्येकरिता एक तीन चाकी सायकलरिक्षा (Cycle Rickshaw) व

जास्तीत जास्त दोन तीन चाकी सायकलरिक्षा (Cycle Rickshaw) गावासाठी खरेदी करता येतील. सदर तीन चाकी सायकलरिक्षा (Cycle Rickshaw) चालविण्यासाठी चालकाची व्यवस्था ग्रामपंचायतीने स्वनिधीमधून करावी. गावाच्या लोकसंख्येच्या व्याप्तीकरिता उपांगनिहाय आवश्यक असेलेल्या बाबी अंदाजपत्रकामध्ये समाविष्ट कराव्यात. अंदाजपत्रके प्रचलित जिल्हा दरसूची (DSR-District Schedule Rate) नुसार तयार करावीत.

ब) संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमध्ये विहित केलेल्या आर्थिक मर्यादेत, केंद्र शासन व राज्य शासनाच्या प्रमाणशीर हिस्स्यानुसार,पात्र ग्रामपंचायतीतील गावांकरिता निधी वितरण केले जाणार आहे. आर्थिक स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ मधील उपलब्ध मर्यादेपेक्षा जास्त असणा-या प्रकल्पासाठी, अतिरिक्त निधीची पूर्तता संबंधित ग्रामपंचायतीने वित्त आयोग किंवा CSR (Corporate Social Responsibility),नरेगा, खासदार स्थानिक विकास निधी (MPLAD), आमदार स्थानिक विकास निधी (MLALAD), देणगी निधी (Donor Funding), इतर मंत्रालय व विभागांचे कार्यक्रम निधी (Funding from programs of other Ministries and departments) इत्यादीद्वारे उपलब्ध असलेल्या निधीमधून करावी. ग्रामपंचायतीने उपलब्ध करून दिलेला, अन्य निधीचा-**कृतीसंगम** (Convergence) सविस्तर उल्लेख प्रस्तावात करावा.

क) ग्रामपंचायतीत करावयाच्या या कामांच्या नियोजनाच्या दृष्टीने घ्यावयाची माहिती, स्वच्छते अनुषंगिक बाबी निकष याबाबत माहिती एकत्रित करुन त्या अनुषंगाने आराखडे व अंदाज तयार करणे आवश्यक आहे. याकरिता काही ग्रामपंचायतींतून केलेल्या अभ्यासावर आधारित नमुना सूचकपत्र (TEMPLATE) www.wsso.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करुन देण्यात आली आहेत. ग्रामस्तरीय घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनासाठी गावाच्या आवश्यकतेनुसार, गावाच्या भौगोलिक स्थितीनुसार व वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या सुचनांच्या आधारे प्रारुप आराखडे (TYPE ESTIMATE) प्रपत्रात आवश्यक ते बदल करुन, आराखडा तयार करण्याची कार्यवाही करावी.

७.२ प्लास्टिक वेस्ट मॅनेजमेन्ट (तालुका स्तरिय), मैला व्यवस्थापन[फिकल स्लज मॅनेजमेन्ट] (जिल्हास्तरीय) व गोबरधन (जिल्हास्तरीय) :-

जिल्हयात घ्यावयाच्या मैला व्यवस्थापनाच्या कामांचे नियोजन व व्यवस्थापन (जिल्हास्तरावरुन आखणी व नियोजन) या धोरणात्मक बाबी ठरवून तालुक्यांना निर्देश देता येतील. सध्या अस्तित्वात असलेल्या घरगुती, वैयक्तिक अथवा सार्वजनिक अशा सर्वस्तरावरील उपाययोजना, प्रकल्प व्यवस्थापनासाठी, तंत्रज्ञान किमान खर्चाचे व दैनंदिन देखभाल दृष्टीने किमान खर्चिक असणारी तंत्रज्ञाने यांचा समावेश करताना, उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, (उपविभाग) जिल्हा परिषद, यांनी संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचना विचारात घेण्यात याव्यात. आराखडयामध्ये तंत्रज्ञाने

प्रस्तावित करण्याकरिता, ग्रामपंचायतीचा शाश्वत स्वच्छता आराखडा, संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सुचनांमध्ये नमूद केलेली तंत्रज्ञाने घेण्यात यावी. अंदाजपत्रके प्रचलित जिल्हा दरसूची (DSR-District Schedule Rate) नुसार तयार करावीत. तसेच, उपरोक्त क्रमांक ७.१.ब येथे नमूद केलेली बाब येथे लागू राहिल

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०२०१०२७१७३११४८२२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

ABHAY ARVIND MAHAJAN

Digitally signed by ABHAY ARVIND MAHAJAN
DN: c=IN, st=Maharashtra,
2.5.4.20=eea0cc78a4d6d0ac39354115f199293c0261ec37d188efb98aa1199092718fe1,
postalCode=400032,
street=MANTRALAYA,MUMBAI,
serialNumber=55d314deedea5617272cbbbb9c7dc86d2871239af7aa362273942a413ce2a7d0, ou=WATER SUPPLY AND SAINITATION,
o=GOVERNMENT OF MAHARASHTRA,
cn=ABHAY ARVIND MAHAJAN
Date: 2020.10.29 12:09:42 +05'30'

(अभय महाजन)
सहसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव.
२. मा.मुख्यमंत्री यांचे सचिव.
३. सर्व मा.मंत्री/ मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव.
४. विधानसभा व विधानपरिषद सदस्य.
५. मुख्य सचिव,मंत्रालय, मुंबई.
६. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव सर्व,मंत्रालय, मुंबई.
७. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई.
८. जिल्हा परिषद अध्यक्षा/अध्यक्ष ,सर्व.
९. सर्व विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी
१०.महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
११.सहसचिव,पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग,मंत्रालय, मुंबई
१२.संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर, नवी मुंबई.
१३.मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद सर्व.
१४.उपायुक्त (विकास), सर्व.

१५. संचालक, निरी/संचालक, मीत्रा -नाशिक /संचालक,नीरी-नागपूर/संचालक,उन्नत महाराष्ट्र अभियान, सर्व शासकीय अभियांत्रिकी महाविद्यालय

१६.उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता/पंचायत), जिल्हा परिषद सर्व, यांनी ह्या शासन निर्णयाच्या छायाप्रती प्रत्येक पंचायत समिती सभापती /उपसभापती व गट विकास अधिकारी यांना द्याव्यात व गट विकास अधिकारी यांनी प्रत्येक पंचायत समिती सदस्य, सरपंच व ग्राम विकास अधिकारी यांना द्याव्यात.

१७.उप अभियंता, ग्रामिण पाणी पुरवठा उप विभाग सर्व.

१८. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व कार्यासने.

१९.संगणक समन्वयक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, यांनी सदरचा शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर व राज्य शासनाच्या संकेतस्थळावर अपलोड करावा तसेच वरील सर्वांना ई-मेलद्वारेही पाठवावा.

२०.निवडनस्ती,पापु-१६.

प्रपत्र अ

अर्जाचा नमुना

क्रमांक ---------------
गावाचे नांव/ ग्रामपंचायत -
पंचायत समिती ----,
जिल्हा परिषद ---------
दिनांक --------------

प्रति,
गट विकास अधिकारी,
पंचायत समिती-----------

विषय :- घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पासाठी स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत निधी मंजूर करण्याबाबत.

-------------- या गावासाठी, घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्पासाठी,स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण)टप्पा-२ अंतर्गत प्रकल्पास मान्यता व निधी उपलब्धतेसाठी अर्ज करण्यात येत आहे.

२. प्रकल्पास मान्यता व निधी उपलब्धतेसाठी, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय शासन निर्णय क्रमांक:- स्वभामि-२०२०/प्र.क्र. /पापु-१६, दिनांक __ __ २०२० सोबतच्या परिशिष्ट "ब" मध्ये निर्देशित केल्यानुसार, खालील बाबी प्रमाणित करण्यात येत आहेत:-

i)केंद्र शासनाच्या जुलै, २०२० च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार सदर ग्रामपंचायत हागणदारीमुक्त म्हणून घोषित झालेली आहे व सदर प्रकल्प राबविण्यासाठी या--- गावाचा वार्षिक अंमलबजावणी आराखड्यामध्ये (AIP) समावेश करण्यात आला आहे.

ii)हे - - - - - - गाव नदी वा जलाशयाच्या काठावरील आहे/नाही.

iii)प्रकल्प राबविण्यासाठी आराखड्यामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे ग्रामपंचायतीकडे स्वत:च्या मालकीची वा शासकीय जागा उपलब्ध आहे.

iv) केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार, प्रकल्पाची दैनंदिन देखभाल व दुरूस्ती शाश्वतपणे करण्यात येईल व योजनेच्या देखभाल व दुरूस्तीसह अनुषंगिक खर्च, संबधित ग्रामपंचायतीने स्वनिधीमधून करण्यात येईल, याबाबतच्या ठरावासह हमीपत्र सोबत जोडले आहे.

v) - - - - - ग्रामपंचायतीने शाश्वत स्वच्छता आराखडा तयार करून, गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती यांना सादर केला आहे व आराखड्यामधील (Sustainable Sanitation Plan) बाबींची पूर्तता होईल, याबाबतचे हमीपत्र सोबत जोडले आहे.

vi) या- - - - - - गावामध्ये, मागील ५ वर्षामध्ये, निर्मल भारत अभियान वा स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) या योजनांमधून, स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदानाच्या मर्यादेपर्यंत प्रकल्प राबविण्यात आलेला नाही.

* कृतिसंगमाचा निधी उपलब्ध होईल याची खतरजमा सरपंच ग्रामसेवक व गटविकास अधिकारी यांनी करावी.

स्वाक्षरी सरपंच ग्राम पंचायत **स्वाक्षरी ग्रामसेवक**

उपरोक्त बाबींची ग्रामपंचायत अभिलेखानुसार तपासणी केली आहे.

विस्तार अधिकारी
पंचायत समिती ,-----

गट विकास अधिकारी
पंचायत समिती,-------

प्रपत्र -ब

घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन

ग्रामस्तरीय बाबींसाठी स्वभामी (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदानाचे वित्तीय सहाय्य परिगणना तक्ता कोष्टक

अ.क्रं.	तपशिल	लोकसंख्या मर्यादेनुसार निश्चीत केलेले अनुदान दर	केन्द्र शासन मार्गदर्शक सूचना नूसार अनुज्ञेयता (जणगणना २०२१ लोकसंख्या x दर ÷१०००००) लक्ष *	कामाचा मंजूरी पोटी हिस्सा (मनरेगा वा इतर कृतीसंगमातून) रु. लक्ष	उर्वरित अनुज्ञेयता स्वभामि ७०% व १५ वे वित्त आयोग ३०% (स्तंभ क्र. ४ - स्तंभ क्र.५) रु. लक्ष	स्वभामि केन्द्र हिस्सा ६०% (स्तंभ क्र. ६ x ०.७० x ०.६०) रु. लक्ष	स्वभामि राज्य हिस्सा ४०% (स्तंभ क्र. ६ x ०.७०x ०.४०) रु. लक्ष	१५ वे वित्त आयोग हिस्सा ३०% (स्तंभ क्र.६ x०.३०) रु. लक्ष
१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	घनकचरा व्यवस्थापन	गावाची लोकसंख्या ५००० पर्यंत रु. ६०.०० प्रति व्यक्ती						
	घनकचरा व्यवस्थापन	गावाची लोकसंख्या ५००० पेक्षा जास्त रु. ४५.०० प्रति व्यक्ती						
२	ग्रे वॅाटर मॅनेजमेन्ट	गावाची लोकसंख्या ५००० पर्यंत रु. २८०.०० प्रति व्यक्ती						
	ग्रे वॅाटर मॅनेजमेन्ट	गावाची लोकसंख्या ५००० पेक्षा जास्त रु. ६६०.०० प्रति व्यक्ती						

टिप:- वरील अ.क्र. १ व २ करिता स्वच्छ भारत अभियान (ग्रा)-टप्पा-२ अंतर्गत अनुज्ञेय अनुदानातुन कामासाठी लागणाऱ्या मंजुरीची रक्कम (मंजुरी भाग मनरेगा वा इतर स्त्रोतातून) वजा केल्यानंतर, १५ व्या वित्त आयोगातून ३०% तरतुद भागवावयाची आहे. उर्वरित ७०% रक्कम केन्द्र व राज्य हिस्स्यात ६०:४० प्रमाणात लागू राहील.२०२१ च्या लोकसंख्या आधारे जर एखादया गावासाठी, अ.क्रं. १ व २ मिळून अनूदान अनुज्ञेयता रु. १.०० लक्षापेक्षा कमी असल्यास, त्या गावासाठी अ.क्रं.१ व २ मिळुन किमान अनुज्ञेयता रु. १.०० लक्ष एवढी राहील. केन्द्र शासनाचे पत्र क्रं S-११०१५/१/२०२०-SBM-DDWS, दिनांक २८ मे, २०२० अन्वये दिलेल्या निर्देशानुसार, गावासाठी परिगणना केलेली प्रकल्पीत लोकसंख्या गृहित धरावी.

*किमान अनुज्ञेयता घनकचरा व्यवस्थापन रूपये ०.५० लक्ष, सांडपाणी व्यवस्थापन (ग्रे वॅाटर मॅनेजमेन्ट) रूपये०.५० लक्ष, दोन्ही मिळून एकूण रु. १.०० लक्ष

प्रपत्र क

घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन

जिल्हास्तरिय बाबींसाठी स्वभामि (ग्रामीण) टप्पा-IIअंतर्गत वित्तीय सहाय्य अनुज्ञेयता परिगणना तक्ता कोष्टक

अ. क्र.	वित्तीय सहाय्य अनुज्ञेयता	केन्द्र शासन मार्गदर्शक सूचना नूसार अनुज्ञेयता रु. लक्ष	स्वभामि केन्द्र हिस्सा ६०% (स्तंभ क्रं ४ x ०.६०) रु. लक्ष	स्वभामि राज्य हिस्सा ४०% (स्तंभ क्रं ४ x ०.४०) रु. लक्ष
१	२	३	४	५
१	प्लास्टीक कचरा व्यवस्थापन रु. १६.०० लक्ष प्रति तालूका (तालूकास्तरिय)	तालूका संख्या x १६,००,००० ÷ १,००,०००		
२	मल व्यवस्थापन रु. २३०.०० प्रति व्यक्ती सिंगल पिट शौचखड्डा (ट्विन पिट मध्ये) रेट्रोफिटींग शक्य नसलेल्या लोकसंख्येसाठी. (जिल्हा स्तरिय)	जिल्हास्तरीय सिंगल पिट शौचखड्डा (ट्विन पिट मध्ये)रेट्रोफिटींग शक्य नसलेल्यांची लोकसंख्या x २३० ÷१,००,०००		
३	गोबरधन प्रकल्प रु. ५०.०० लक्ष प्रति जिल्हा. (जिल्हा स्तरिय)	जिल्हा संख्या १ x ५०,००,००० ÷ १,००,०००		

<u>विवरणपत्र ड</u>

स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) टप्पा-II व इतर कृती संगमामधून (Convergence) हाती घ्यावयाच्या उपांगांचा तपशिल

उपांग		वित्त स्रोत					
		स्वभामि निधी (केन्द्र+राज्य)	१५वे वित्त आयोग	मनरेगा	बिझनेस मॉडेल	बेनिफिसीयरी काँट्रीब्युशन	ग्राम पंचायत वा इतर निधी
घनकचरा व्यवस्थापन	कुटुंबस्तरीय कचरा कुंडया	--	√	--	--	--	--
	सार्वजनिकस्तरीय(Public) कचरा कुंडया	--	√	--	--	--	--
	कुटुंबस्तरीय कंपोस्ट पिट	--	√	--	--	--	√
	सार्वजनिक कंपोस्ट पिट	√	√	√	--	--	--
	ट्रायसायकल/ बॅटरी आपरेटेड ट्रायसायकल	√	√	√	--	--	--
	प्लास्टीक कचरा ग्रामस्तरीय साठवण युनिट	√	√	√	--	--	--
	कचरा वर्गीकरण, साठवण व कंपोस्ट प्रकल्प परिसर	--	--	√	--	--	--
	कचरा गोळा करणे / वर्गीकरण करणे मानधन/वेतन	--	√	--	--	--	--
	कचरा वर्गीकरणासाठी आवश्यक अवजारे व परिसराच्या स्वच्छतेसाठी आवश्यक अवजारे	--	√	--	--	--	--
	घनकचरा व्यवस्थापन दैनेदिन देखभाल व दुरुस्ती	--	--	--	√	--	--
	मासिकपाळी व्यवस्थापन (तालुकास्तरीय)	-	√	--	--	--	--

उपांग		वित्त स्त्रोत					
		स्वभामि निधी (केन्द्र+राज्य)	१५वे वित्त आयोग	मनरेगा	बिझनेस मॉडेल	बेनिफिसीयरी कॉंट्रीब्युशन	ग्राम पंचायत वा इतर निधी
ग्रे वॉटर व्यवस्थापन	कुटुंबस्तरीय शोषखड्डा/ मॅजीक पिट/ पाझर खड्डा	--	--	--	--	--	√
	सार्वजनिक शोषखड्डा/ मॅजीक पिट/ पाझर खड्डा	√	√	√	--	--	--
	५००० लोकसंख्येकरिताच्या गावांसाठी स्थिरीकरण तळे, डिवॅटस, नाल्या गटारे	--	√	--	--	--	√
	५००० पेक्षा जास्त लोकसंख्येकरीताच्या गावांसाठी क्लोज्ड ड्रेन, स्मॉल बोअर, सार्वजनिक शोषखड्डे, स्थिरिकरण तळे, कन्स्ट्रक्टेड वेटलँड्स, डिवॅटस, फायटोराईड	√	√	√	--	--	--
	एअरेशन ऑफ बीग पॉंड,	--	--	--	√	--	--
	नाल्या / गटारे	--	√	√	--	--	--
	ग्रे वॉटर व्यवस्थापन दैनेदिन देखभाल व दुरुस्ती	--	--	--	√	--	--
प्लास्टीक कचरा व्यवस्थापन	प्लास्टीक कचरा मटेरियल रिकव्हरी फॅसिलीटी/ प्लास्टीक कचरा व्यवस्थापन (तालुकास्तरीय)	√	--	--	--	--	--
	प्लास्टीक कचरा श्रेडींग Shredding मशिन (तालुकास्तरीय)	√	--	--	--	--	--
	प्लास्टीक कचरा बेलिंग मशिन (तालुकास्तरीय)	√	--	--	--	--	--
	डस्ट रिमुव्हर मशिन (तालुकास्तरीय)	√	--	--	--	--	--

	ग्रामस्तरिय साठवन शेड पासुन तालुका/जिल्हास्तरिय प्लास्टीक कचरा व्यवस्थापन युनिट पर्यंतचे वहन (Transportation)	--	--	--	√	--	--
	प्लास्टीक कचरा व्यवस्थापन दैनेदिन देखभाल व दुरुस्ती	--	--	--	√	--	--
मल व्यवस्थापन Faecal Sludge Management	ट्विन पिट रिट्रोफिटींग शक्य नसलेल्या लोकसंख्येसाठी (जिल्हास्तरीय) १.डिप रो एनट्रेंचमेन्ट २.अनप्लांटेड ड्रॅाईंग बेड ३.प्लांटेड ड्रॅाईंग बेड ४.फिकल स्लज मॅनेजमेंट प्लांट	√	--	--	--	--	--
	को ट्रिटमेन्ट नजीकच्या अस्तित्वातील प्रक्रीया. प्लांटद्वारा कृतीसंगमातून (Convergence)	--	--	--	--	--	√
	मल व्यवस्थापन दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती	--	--	--	--	--	--
गोबरधन	गोबरधन प्रकल्प(जिल्हास्तरीय)	√	--	--	--	--	--
	स्केलिंग अप गोबरधन प्रकल्प किमान १० प्रकल्प प्रति तालुका	--	√	--	--	√	--
	गोबरधन प्रकल्प दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती	--	--	--	--	--	--

स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२
सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय (CSC)
बांधकामाबाबत मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांकः स्वभामि २०२०/प्र.क्र.१९०/पापु १६
मंत्रालय, ७ वा मजला, जी.टी. रूग्णालय संकुल,
लोकमान्य टिळक मार्ग, मुंबई- ४०० ००१.
दिनांक: ०२ नोव्हेंबर,२०२०.

वाचा-

१) **स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२, अनुषंगाने केंद्र शासनाच्या माहे जुलै, २०२० च्या मार्गदर्शक सूचना व त्यासोबतच्या परिशिष्ठ १ चा भाग-२.**

२) **शासन निर्णय क्रमांकः स्वभामि २०१८/प्र.क्र.७०१/पापु १६, दिनांक १२ फेब्रुवारी, २०१९.**

शासन परिपत्रक

उपरोक्त वाचा क्रमांक २ अन्वये स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत सार्वजनिक/ सामुदायिक शौचालय (CSC) बांधकामाबाबत सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. राज्याच्या ग्रामीण भागामध्ये शाश्वत स्वच्छता राखण्यासाठी संदर्भाधीन क्रमांक १ अन्वये स्वच्छ भारत अभियान(ग्रामीण) टप्पा-२ ची अंमलबजावणी करण्याच्या सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनांनुसार स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत राज्याच्या ग्रामीण भागामध्ये, सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय (CSC) बांधकामाबाबत नवीन निकष व नविन मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करणे आवश्यक आहे

स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ बाबत केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनेतील क्रमांक ५.३ नुसार १०० पेक्षा जास्त कुटुंबसंख्या असलेल्या **हागणदारीमुक्त अधिक (ODF Plus)** गावामध्ये स्वच्छतेचे उद्दीष्ट पूर्णपणे साध्य होण्यासाठी गावामध्ये विविध कारणांमुळे बाहेरुन ये-जा करणाऱ्या/स्थलांतरीत लोकांसाठी किमान एक सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय असणे आवश्यक आहे. राज्याच्या ग्रामीण भागातील सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकामाबाबत पुढीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात येत आहेत. यामध्ये नमूद केलेल्या विविध घटक व उपांगाचा अर्थ, केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील निर्गमित केलेल्या सूचनांप्रमाणे घेण्यात यावा.

अ) <u>गावाची निवड प्रक्रिया</u> -:

१) १०० पेक्षा जास्त कुटुंबसंख्या असलेल्या आणि अद्याप सार्वजनिक शौचालय नसलेल्या गावांना प्राधान्य देण्यात यावे.

२) गावामध्ये धार्मिक/नैमित्तिक कामासाठी येणाऱ्या बाहेरगावच्या माणसांचे प्रमाण, स्थलांतराच्या माध्यमातून आलेल्यांचे प्रमाण लक्षात घेवून गावांचा प्राधान्यक्रम ठरवावा.

३) वीज, पाण्याची उपलब्धता, देखभाल व दुरुस्ती हमी इ. यापुढे नमूद केलेल्या सर्व अटींची पूर्तता होणे आवश्यक आहे. त्यादृष्टीने ग्रामपंचायतीने ठराव घेणे.

ब) <u>शौचालय बांधकाम जागा निवड:-</u>

१) सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकामासाठी निवडलेली जागा तांत्रिक दृष्ट्या योग्य असावी. शौचालय बांधकाम दीर्घकाळ वापरण्यास योग्य राहील अशी जागा निवडावी, मैला गाळ व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने खड्डयासाठीची जमीन निचरा होण्यासाठी अनुकूल असावी आणि निवडलेली जागा खोलगट भागात नसावी, या तांत्रिक बाबी लक्षात घ्याव्यात.

२) सामुदायिक शौचालयाची जागा, वापर करणाऱ्या समूहासाठी सोयीची आणि सुरक्षित असल्याची खात्री करून घ्यावी.

३) जागा निवडताना बांधावयाच्या प्रस्तावित शौचालयास पाणी, वीज अशा अनुषंगिक सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी अडचण येणार नाही याचीही काळजी घ्यावी.

४) जागा निवड करताना प्रामुख्याने अनुसुचित जाती/ अनुसुचित जमाती लोकसंख्या असलेल्या, आर्थिकदृष्टया दुर्बल लोक असणाऱ्या तसेच स्थलांतरीत मजूर लोकसंख्या असणा-या वसाहतीजवळ व उपयोगाची ठरेल अशा जागांची सामुदायिक शौचालयांच्या बांधकामासाठी निवड करावी.

५) उपरोक्त बाबी लक्षात घेवून ग्रामसभेच्या परवानगीने जागा निश्चित करण्यात यावी.

क) <u>प्रस्तावाचे सादरीकरण आणि मान्यता प्रक्रिया:-</u> संबंधित ग्रामपंचायतीने गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती यांच्याकडे, गावासाठी सामुदायिक शौचालयाची मागणी करणारा आणि निधीसह इतर सर्व तरतुदी/अटी मान्य असल्याचा ग्रामपंचायतीचा ठराव, यापूर्वी संबंधित गावात सार्वजनिक शौचालय बांधले नसल्याचे प्रमाणपत्र, गावातील वैयक्तिक शौचालय नसणाऱ्या कुटुंबांचा, वृध्द, महिला आणि लहान मुलांसह तपशील आणि आठवडी बाजार, धार्मिक उपक्रम ई. नैमित्तिक कामासाठी येणाऱ्या, स्थलांतरित होवून आलेल्या बाहेरगावच्या माणसांचे प्रमाण, यासह विहित नमुन्यात प्रस्ताव सादर करणे आवश्यक आहे. तसेच विवरणपत्र १ व २ नुसार माहिती प्रस्तावासोबत सादर करण्यात यावी.

सदर प्रस्तावाच्या आधारे उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उप विभाग, जिल्हा परिषद यांनी संकुलाच्या बांधकामात केंद्र शासनाचे पत्र दिनांक १ जून, २०२० व दिनांक १५ जून, २०२० मधील सूचनांचा आधार घेऊन संकुल बांधकामासाठी सविस्तर अंदाजपत्रक तयार करावे. (विवरणपत्र-४) संकुलाच्या जागेच्या भुस्तराचा व गावाच्या भौगोलिक परिस्थितीचा विचार करून, जिल्ह्याच्या दरसूचीच्या आधारे सोबतच्या विवरणपत्र १ व २ नुसार माहितीसह सदर संकुलाचे अंदाजपत्रक तयार करुन त्यास तांत्रिक मान्यता प्रदान करावी. केंद्र शासनाच्या संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील मार्गदर्शक सूचनामध्ये नमूद केल्यानुसार संकुलासाठी अनुज्ञेय केलेल्या आर्थिक तरतुदीपेक्षा जास्त रक्कमेची आवश्यकता असल्यास फरकाची रक्कम ग्रामपंचायतीने कृती संगमातून नियोजित करावी.

तांत्रिक मान्यता प्राप्त प्रस्तावास गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती यांनी प्रशासकीय मान्यता प्रदान करावी. प्रशासकीय मान्यता प्राप्त प्रस्तावासाठी जिल्ह्याच्या एकत्रित निधि मागणीचा प्रस्ताव, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूरकडे सादर करावा.

उप अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा, उपविभाग, जिल्हा परिषद यांनी प्रशासकीय मान्यता प्राप्त प्रस्तावांची निविदा प्रपत्र तयार करून जिल्हा परिषद लेखा संहितेनुसार निविदा प्रक्रिया राबवून संकुल बांधकामासाठी यंत्रणा निश्चित करून कामाची अंमलबजावणी करावी.

ड) <u>सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकाम पद्धती:-</u> सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकामास रितसर परवानगी मिळाल्यावर ग्रामपंचायत तालुकास्तरीय तांत्रिक यंत्रणेच्या मदतीने सार्वजनिक/ सामुदायिक शौचालय संकुलाचे बांधकाम करू शकते. तथापि, शाश्वततेच्या पार्श्वभूमीवर तयार होणारे संकुल तांत्रिक दृष्ट्या सुयोग्य असावे, बांधकाम आकर्षक व्हावे आणि जिल्ह्यातील सर्व संकुल एकाच पद्धतीची असावीत यासाठी जिल्हा पाणी व स्वच्छता कक्ष नाविन्यपूर्ण पद्धतींचा अवलंब करू शकेल. जिल्हास्तरावर याकामासाठी इच्छुक संस्था, बांधकाम व्यावसायिक यांना निमंत्रित करून,उपलब्ध पर्यायानुसार अपेक्षित बांधकामाचे दरपत्रक ठरवून, त्यांचे विहित शासकीय कार्यपद्धती पाळून पॅनल तयार करता येईल. पॅनलची यादी सर्व संबंधित ग्रामपंचायतींना पाठवून बांधकामासाठी हा पर्याय उपलब्ध करून देता येईल. या पद्धतीत बांधकाम दर्जा संबंधी सनियंत्रण करणे सुलभ होवू शकेल.

इ) <u>सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकाम तांत्रिक पर्याय:-</u> राज्यातील सार्वजनिक शौचालय बांधकामासाठी ट्वीन लीच पिट (दोन शोषखड्डयाचे शौचालय) हा तांत्रिक पर्याय उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. हा पर्याय कमी खर्चाचा, वापरण्यास सोपा, कमी पाण्याची

गरज असणारा, पर्यावरण अनुकुल आणि मैला गाळ व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने अत्यंत सोयीचा आहे. या तांत्रिक पर्यायासंबंधी drawing/टाईप डिझाईन सोबत जोडले आहे. (विवरणपत्र ३) **तसेच संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील परिशिष्ट १ भाग-२ मध्ये (मार्गदर्शक सूचनांमधील पृ ७४) नमूद केलेले तांत्रिक पर्यायासंबंधी drawing/टाईप डिझाईन ही विचारात घेण्यात यावे.** त्यानुसार जिल्हा दर सूची प्रमाणे दर व बाबींचे वर्णन आवश्यकतेनुरूप बदलवून, जागेच्या उपलब्धतेनुसार, भौगोलिक स्थितीनुसार व संकुल बांधकामाच्या जागेच्या भूस्तरानुसार तांत्रिकदृष्टया सुरक्षित व योग्य पर्याय निवडून त्यानुसार संकुल बांधकामाचे अंदाजपत्रक तयार करावे.

ज्या ठिकाणी वरील प्रमाणे संकुल बांधकाम करणे भौगोलिक स्थितीमुळे शक्य नसेल अशा ठिकाणी अन्य प्रकारचे तांत्रिक दृष्ट्या योग्य आणि मैला व्यवस्थापन योग्यरीत्या होईल, याचा विचार करुन अशा पद्धतीच्या संकुलाचे बांधकाम मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या मान्यतेने प्रस्तावित करावे.

ई) सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकाम निधी तरतूद:- सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकाम करण्यासाठी एकूण रूपये ३,००,०००/- (रूपये तीन लक्ष) इतकी निधी मर्यादा देण्यात आली आहे. या निधीपैकी ३०% म्हणजेच रु. ९०,०००/- (रुपये नव्वद हजार) पंधराव्या वित्त आयोगाच्या माध्यमातून ग्रामपंचायतीला मिळणाऱ्या निधीतून ग्रामपंचायतीने उपलब्ध करून द्यायचे आहेत. उर्वरित रुपये २,१०,०००/- (रूपये दोन लक्ष दहा हजार) (७०%) स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) टप्पा-२ च्या माध्यमातून उपलब्ध करून दिले जातील. सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालयाची मागणी करण्यापूर्वी संबंधित ग्रामपंचायतीला पंधराव्या वित्त आयोगाच्या मिळणाऱ्या निधीतून स्वत:चा हिस्सा, अर्थात रुपये. ९०,०००/- (रुपये नव्वद हजार) ची तरतूद करून घ्यावी लागेल. विहित मर्यादेपेक्षा जास्त अंदाजपत्रक असल्यास तसेच स्थानिक ठिकाणी गरजेनुसार सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय परिसरात सुविधा वाढविणे, सुशोभीकरण ई. कामे करायची असल्यास त्यासाठीचा सर्व खर्च ग्रामपंचायतीला स्वत:कडील निधी/ लोकसहभाग/स्थानिक स्त्रोतांमधून करावा लागेल. निधी उपलब्धतेबाबत सविस्तर तपशिल प्रस्तावात नमूद करणे आवश्यक आहे.

उ) देखभाल व दुरुस्ती धोरण:- स्वच्छतागृहे पाणी व वीजेसहीत स्वच्छ व वापरण्यायोग्य ठेवण्याच्या दृष्टीने त्यांची देखभाल उत्तमरित्या होणे अपेक्षित आहे. त्याकरिता ग्रामपंचायतींनी गावातील महिला बचत गट अथवा **स्वंयसहाय्यता गटांचे (Community based Orgniasation or SHGS)** सहाय्य घ्यावे. सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाच्या प्रस्तावात संबंधित ग्रामपंचायतीला प्रस्तावित सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाच्या दोन वर्षापर्यंतच्या

देखभाल दुरुस्तीसाठी आवश्यक ती आर्थिक तरतूद उपलब्ध असल्याची हमी द्यावी लागेल. निधी उपलब्धतेसाठी आवश्यकतेनुसार "पे ॲण्ड युज (वापरशुल्क देऊन वापरा) सारख्या पद्धत अनुसरता येईल.

ऊ) अनुषंगिक सुविधांची उपलब्धता:- सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाच्या परिसरात वापरकर्त्यांची सोय आणि सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाचा शाश्वत वापर होण्यासाठी अनुषंगिक व्यवस्था उपलब्ध असणे अत्यंत महत्वाचे आहे. या अनुषंगिक व्यवस्थांचा आराखड्यात समावेश असल्याची खात्री संबंधित ग्रामपंचायतीने करून घ्यायची आहे. अनिवार्य व ऐच्छिक सुविधा खालीलप्रमाणे आहेत. त्या व्यतिरिक्त काही सुविधा आवश्यक वाटल्यास, ग्रामपंचायतीने स्वत:कडील निधीसह इतर संसाधनांचा अंदाज घेवून, या सुविधा उपलब्ध करून घेण्यासंबंधी निर्णय घेण्यात यावा.

अनिवार्य सुविधा :-

- स्वच्छतेसाठी नियमित पाणी पुरवठा आणि पाणी साठवण व्यवस्था.
- कपडे धुण्यासाठी जागा.
- हात धुण्याची सुविधा (वॉश बेसिन).
- दिव्यांग व्यक्तींना/लहान मुलांना/वृध्द व्यक्तींना यांच्याकरीता आवश्यक सुविधा.
- महिलांसाठी सोयीची स्वतंत्र सुविधा.
- वीज जोडणी.
- मैलागाळ व्यवस्थापनसंबधी सुविधा.(भरलेला शौचालय खड्डा रिकामा करण्याची सुविधा)
- शौचालय आणि परिसर स्वच्छ ठेवण्यासाठी नियमित व्यवस्था.
- संकुलातील घनकचरा आणि सांडपाणी व्यवस्थापनाची सुविधा.
- संकुल बांधकाम तपशील आणि संकुलातील सुविधांची माहिती देणारा सविस्तर फलक.
- आयईसी पोस्टर्स. (हात धुण्याची पद्धत, शौचालय वापरण्याची पद्धत, स्वच्छतेसाठी लागणारे सामान, त्याच्या वापराची पद्धती इत्यादी.)

ऐच्छिक सुविधा :-

- स्नानघर.
- शौचालय आणि परिसर स्वच्छ ठेवण्यासाठी लागणारे साहित्य आणि उपकरणे.
- पायवाट, सौंदर्यीकरण.

ए)सुशोभीकरण आणि सुरक्षा:- सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाचा शाश्वत वापर होण्यासाठी शौचालय परिसर सुशोभित असणे आणि वापरकर्त्यांच्या दृष्टीने सुरक्षित असणे गरजेचे

आहे. शौचालय परिसरात शोभेची झाडे, सावली देणारी झाडे लावून, भिंतींवर स्वच्छतेसंबंधी चित्र आणि संदेश रेखाटून परिसर सुशोभित करता येईल. वृक्षारोपणाचा खर्च स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ मधून अनुज्ञेय नसून, मनरेगामधून करण्यात यावा.

ऐ) <u>दस्ताऐवजीकरण:-</u> सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलासंदर्भात ग्रामपंचायत आणि प्रत्यक्ष संकुलाच्या ठिकाणी पुढीलप्रमाणे दस्ताऐवजीकरण करणे गरजेचे आहे:-

दस्ताऐवजीकरण स्तर	दस्ताऐवजीकरण तपशील
ग्रामपंचायत स्तर	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुल प्रस्ताव, मंजुरी पत्र, आराखडा, वापरकर्त्या समूहाचा तपशील, संचालन आणि देखभाल दुरुस्ती संबंधी वार्षिक करार, देखभाल दुरुस्ती आणि उपकरणासंबंधी केलेला खर्च आणि लोकसहभाग संबधीची माहिती इत्यादी संबंधी तपशील गरजेनुसार संचिका किंवा नोंदवहीत अद्ययावत ठेवणे.
संकुल स्तर	शौचालय सुविधेच्या केलेल्या वापराचा व शुल्क आकारले जात असल्यास त्यासंबंधी दैनंदिन नोंदी अभिप्राय पुस्तिका इत्यादी.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०२०११०२१४३९३३२३२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

Chandrakant Krishna More

Digitally signed by Chandrakant Krishna More
DN: c=IN, o=Government Of Maharashtra, ou=Water Supply and Sanitation Department, postalCode=400032, st=Maharashtra, 2.5.4.20=11ac200219edb36f7777ee1101657bea4271090267228122b638d6f2cdedad62, serialNumber=2314cf333e070f9936792bc95890fa89b2f617a931b2b577b703fa858f3df433, cn=Chandrakant Krishna More
Date: 2020.11.02 17:23:33 +05'30'

(चं.कृ. मोरे)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव.
२. मा.मुख्यमंत्री यांचे सचिव.
३. सर्व मा.मंत्री/ मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव.

४. विधानसभा व विधानपरिषद सदस्य.
५. मुख्य सचिव,मंत्रालय, मुंबई.
६. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव सर्व,मंत्रालय, मुंबई.
७. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई.
८. जिल्हा परिषद अध्यक्षा/अध्यक्ष ,सर्व.
९. सर्व विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी
१०.महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
११.सहसचिव,पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
१२.संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर, नवी मुंबई.
१३.मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद सर्व.
१४.उपायुक्त (विकास), सर्व.
१५. संचालक,मीत्रा नाशिक/ संचालक, नीरी नागपूर/ संचालक, उन्नत महाराष्ट्र अभियान, सर्व शासकीय अभियांत्रिकी महाविद्यालय.
१६.उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता/पंचायत), जिल्हा परिषद सर्व, यांनी ह्या शासन निर्णयाच्या छायाप्रती प्रत्येक पंचायत समिती सभापती /उपसभापती व गट विकास अधिकारी यांना द्याव्यात व गट विकास अधिकारी यांनी प्रत्येक पंचायत समिती सदस्य, सरपंच व ग्राम विकास अधिकारी यांना द्याव्यात.
१७.उप अभियंता, ग्रामिण पाणीपुरवठा उप विभाग सर्व.
१८. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व कार्यासने.
१९.संगणक समन्वयक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, यांनी सदरचे शासन परिपत्रक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर व राज्य शासनाच्या संकेतस्थळावर अपलोड करावा तसेच वरील सर्वांना ई-मेल द्वारेही पाठवावा.
२०.निवडनस्ती,पापु-१६.

विवरणपत्र १

सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलासाठी ग्रामपंचायत स्तर सांख्यिकीय माहिती

क्र.	माहितीचा तपशील	संख्या
०१	ग्रामपंचायत क्षेत्रातील एकूण गावे	
०२	एकूण कुटुंब संख्या	
०३	वैयक्तिक शौचालय असलेले कुटुंब	
०४	वैयक्तिक शौचालय नसलेले कुटुंब	
०५	इतर ठिकाणाहून दररोज नियमितपणे येणाऱ्या व्यक्तींची अंदाजे संख्या	
०६	बाहेर गावाहून येणाऱ्या लोकांसाठी भेट देण्याची ठिकाणे संख्या (मंदिर, बाजार, कार्यालये इत्यादी.)	
०७	धार्मिक/सामाजिक कारणांसाठी बाहेरुन गावात येणाऱ्या लोकांची वार्षिक अंदाजे संख्या	

विवरणपत्र २

सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलासाठी पडताळणी सूची

क्र.	पडताळा घटक	पर्याय	सद्यस्थिती	शेरा
०१	हागणदारीमुक्त दर्जा.	आहे/नाही		
०२	वैयक्तिक शौचालय नसलेले कुटुंब.	संख्या		
०३	यापूर्वी बांधलेले सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुल.	संख्या		
०४	यापूर्वी बांधलेले सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाचा वापर.	आहे/नाही		
०५	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलांसाठी ग्रामसभेचा ठराव	आहे/नाही		
०६	१५व्या वित्त आयोगाच्या निधीतून ग्रामपंचायत हिस्सा देण्याचा ठराव.	आहे/नाही		
०७	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुल देखभाल दुरस्ती ग्रामपंचायत स्वनिधीतून करेल, याबाबतचा ठराव.	आहे/नाही		
०८	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलांसाठी पुरेसे पाणी उपलब्धतेचा ठराव.	हो/नाही		
०९	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलांसाठी ग्रामपंचायत कडून वीज जोडणी देणेबाबतचा ठराव.	हो/नाही		
१०	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुल शाश्वत स्वरुपात उपलब्ध राहील ग्रामपंचायत हमीपत्र.	आहे/नाही		
११	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुल चालवायला घेणाऱ्या गटाचे/संस्थेचे पत्र.	आहे/नाही		
१२	सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलांसाठी ग्रामपंचायतीकडे स्वत:ची जागा.	आहे/नाही		
१३	संकुलांसाठी ग्रामपंचायतीकडे स्वत:ची जागा नसल्यास पर्याय.	आहे/नाही		
१४	पर्यायी जागेचे दानपत्र/ बक्षिसपत्र.	आहे/नाही		
१५	उपलब्ध आणि निर्धारित जागा रिकामी असल्याचे छायाचित्र.	आहे/नाही		
१६	शौचालय संकुलाची मागणी करणाऱ्या कुटुंबांचे नियमित वापरासंबंधी हमीपत्र.	आहे/नाही		
१७	सार्वजनिक/सामुदायिक संकुल धार्मिक/सामाजिक संस्था परिसरात प्रस्तावित असल्यास संकुलाचे शाश्वत संचालन व त्याचे दायित्व याबाबत संबंधीत संस्थेचे हमीपत्र.	आहे/नाही		

सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय संकुलाची मागणी करताना संबंधित ग्रामपंचायतीने विहित नमुन्यातील प्रस्ताव आणि पडताळणी सूचित दर्शविल्याप्रमाणे सर्व ग्रामपंचायत ठराव, पत्र, छायाचित्रे सोबत जोडावीत.

विवरणपत्र -३

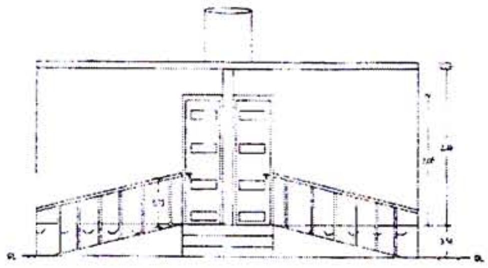

ELEVATION

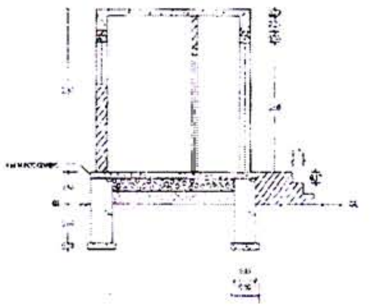

SECTION AB

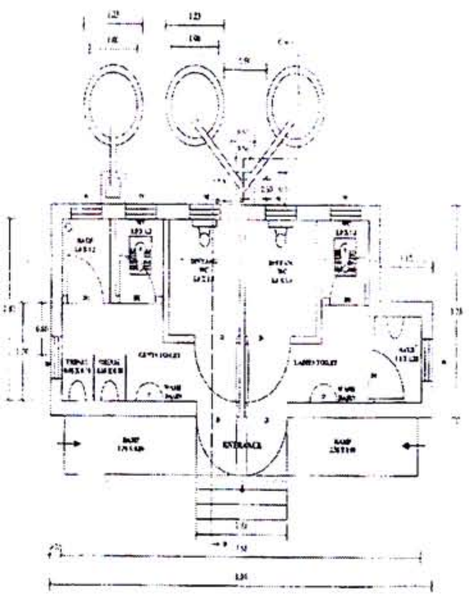

PLAN

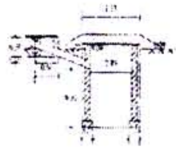

SOAK PIT SECTION

JOINERY DETAILS:

SR NO.	DESCRIPTION	SIZE IN M
1.	D	0.9 X 2.0
2.	D1	0.75 X 1.8
3.	W	0.65 X 0.65

NOTES:

1. ALL DIMENSIONS ARE IN METER.
2. OUTER WALL THICKNESS = 0.23 M.
3. INNER WALL THICKNESS = 0.115 M.
4. ASSUME THE DIMENSIONS WHEREVER REQUIRED.

FILE NAME:

COMMUNITY SANITARY COMPLEXES

PREPARED BY :

AMOL DHANAWADE Engineering Specialist ZP Thane